

NEVÂDİRÜ'Ş-ŞEBÂB'DAKİ DOĞU TÜRKÇESİ (ÇAĞATAY TÜRKÇESİ) VE ALİ ŞİR NEVAYÎ'Yİ ANLAMAK

Prof. Dr. Mehmet Metin KARAÖRS*

Öz

Türk yazı dilinin Eski Türkçe devresinden sonra Türk coğrafyasının kuzeye ve batıya doğru genişlemesi sonucunda ortaya çıkan Kıpçak ağzından doğmuş Kuzey Türkçesi, Karluk ağzından doğmuş Doğu Türkçesi ve Oğuz ağzından doğmuş Batı Türkçesi; tarihi Türk lehçeleri ile bugünkü yaşayan Türk lehçelerini oluşturmuştur.

Bugünkü Türk topluluklarının en büyük sorunu ortak bir alfabeye sahip olamadıkları için birbirlerini anlayamama sorunudur. Türk Dünyası'nda ortak bir alfabeye sahip olmak, dil ve kültür birliğinin daha çok pekişmesinin güçlenmesinin ilk adımıdır. Bu konuda yapılan çalışmalar, bugün eski hızını kaybetmiş durumdadır.

Bu yazıda doktora tez çalışması olarak incelediğimiz Nevayî'nin ikinci diwanı Nevadirü's-Şebâb'ın dış yapı (Türkçe kökenli kelimeler, alıntı kelimeler ve tamlamalar) bakımından ve bazı gazellerin iç yapı (metin şerhi) bakımından açıklanması ve değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nevayî, Doğu Türkçesi, Nevâdirü's-Şebâb, Ortak Türk Yazı Dili, Türk Lehçelerinin Birbirini Anlaması.

Chagatai Turkish In Nevadiru'sh-Shabab And Understanding

Ali Shir Nevai

Abstract

The Northern Turkic language, which emerged from the dialect of as the result of Kipchak, emerged as the result of the expansion of the Turkic geography to the north and west after the Turkic language period of the Turkic writing language; Eastern Turkic that emerged from Karluk dialect, and Western Turkic which emerged from Oghuz dialect formed the historical Turkic dialects and today's living Turkic dialects.

* İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

The biggest problem of today's Turkic communities is that they cannot have a common alphabet and cannot understand each other. Studies about having a common Turkic alphabet have lost their former speed today.

In this article, Nevai's second diwan, which we examined as a doctoral thesis, was explained and evaluated in terms of the external structure (Turkic words, quotations and phrases) and some jars in terms of internal structure (text commentary) with Nevadirü'sh-Shabab.

Keywords: Nevai, Eastern Turkism, Nevadirü'sh-Shabab, Common Turkic Written Language, Turkic Dialects Understand Each Other.

Giriş

Türk yazı dilinin Eski Türkçe devresinden sonra Türk coğrafyasının kuzeye ve batıya doğru genişlemesi sonucunda ortaya çıkan Kıpçak ağzından doğmuş Kuzey Türkçesi, Karluk ağzından doğmuş Doğu Türkçesi ve Oğuz ağzından doğmuş Batı Türkçesi; tarihî Türk lehçeleri ile bugünkü yaşayan Türk lehçelerini oluşturmuştur.

Kuzey Türkçesi bugünkü Kazakistan, Kırgızistan, Tataristan ve Başkurdistan bölgelerinde; Doğu Türkçesi bugünkü Doğu Türkistan ve Özbekistan bölgelerinde, Batı Türkçesi de Türkmenistan, Azerbaycan, Gagavuzya, Türkiye ve çevresinde kullanılmaktadır. Bugün Kafkasya ve çevresinde kullanılan Türk lehçeleri Kuzey, Doğu ve Batı Türk lehçelerinden etkilenmişlerdir.

Bugünkü Türk topluluklarının en büyük sorunu ortak bir alfabeyle sahip olamamaktır. Ortak bir Türk alfabesine sahip olma konusunda yapılan çalışmalar bugün eski hızını kaybetmiş durumdadır.

Kuzey, Doğu ve Batı Türkçesi yazı dilleri ile yazılmış eserler farklı alfabelere sahip olduğundan o alfabeyle kullanmayan yazı diline sahip topluluklar tarafından okunup anlaşılmadığı için mevcut yazı dillerinin eserlerinin birbirlerine aktarılması gerekmektedir.

Türk yazı dillerinin eserlerini birbirine aktarma konusunda en önemli çalışmalar Türkiye'de yapılmış ve halen yapılmaktadır.¹ Örnek olarak Türk Dünyası destanları toplanıp derlenmiş Nevayî'nin eserleri TDK ve TKAE tarafından Türkiye Türkçesi alfabesi ile yayımlanmış ve yayımlanmaktadır.

Farklı Türk lehçeleri ile yazılmış eserler diğer Türk lehçelerine aktarıldıktan sonra bu eserlerin iç yapı bakımından anlaşılması, aynı kültüre sahip insanların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlayacaktır. Bu tanıma ve anlama konusunu bir örnekle açıklayalım:

Türk Dünyası'nda XV. yüzyılda edebî şahsiyeti ve devlet adamı kimliği ile tanınmış, kullandığı Türkçe ile *Nevayî Dili* adıyla şöhret kazanmış Ali Şîr Nevayî'nin TDK tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan külliyyatının her bir eseri bugün dış yapı ve iç yapı bakımından incelenmelidir. Nevayî'nin Türk Dünyası'nın en gelişmiş yazı dilini kullanan ve en çok nüfusa sahip Türkiye Türkçesi tarafından anlaşılması, Türk Dünyası'ndaki ortak üst iletişimi hızlandıracaktır. Nevayî'nin eserleri, bir devlet adamı edası ve renkli hayalleri ile

¹ M. Metin Karaörs, "Türk Cumhuriyetlerinde Ortak Bir Yazı Diline Doğru", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 88, İstanbul 1994, s. 39-60.

Bâki'nin, lirik ve yanık aşkı anlatan Fuzûlî'nin öfke ve hırçınlığı ile Nefî'nin, şuh edası ile Nedim'in, inceliği ve zarıflığı ile Şeyh Galip'in, sadeliği ve anlaşılabilirliği ile Yunus Emre'nin şiirleri ile karşılaştırılmalıdır. Bugün Türkiye'de Nevayî'nin eserlerini özellikle iç yapı bakımından sadece Doğu Türkçesi ve Nevayî üzerinde çalışan uzmanlar anlayabilmektedir. Bugün Türkiye'de bir Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenin bile Nevayî'nin eserlerini anlaması çok zordur. Nevayî'nin eserleri Mehmet Kaplan'ın şiir ve nesir tahlillerinde uyguladığı *metin tahlili*, Ali Nihat Tarlan'ın divan şiirine uyguladığı *metin şerhi* ve bu eserlerin cümle yapıları Muharrem Ergin'in *cümle tahlilleri* metotları ile incelenmelidir.

Nevayî hayatının son yıllarında yazdığı Türkçe ile Farsçayı karşılaştırıp Türkçenin Farsçadan üstün taraflarını ortaya koyan ve Türkçe Farsçadan üstün olduğu için Türklere Türkçe ile yazmayı öğütleyen iki dilin karşılaştırılması anlamındaki *Muhâkemetü'l-Lugateyn* isimli eserindeki görüşlerine ne kadar uya bildiğini tespit etmek için eserlerinin dış ve iç yapılarını incelemek gereklidir.²

Türk Dil Kurumu'nun Türkiye Türkçesi transkripsiyon alfabesi ile yayımladığı Nevayî'nin bütün eserlerinin dil bilgisi dizinleri yapılarak bir araya getirilmeli ve kelime dünyası tespit edilmelidir. Bu eserlerin cümle yapısı da (sentaks) incelenmelidir. Eserlerin morfolojik dizinleri ile sentaks yapılarını Kuzey Türkçesi, Doğu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi eserleri ile karşılaştıran mukayeseli dil çalışmaları yapılmalıdır.

Bu yazıda doktora tezi olarak ele aldığımız “*Ali Şîr Nevayî'nin İkinci Divanı Nevâdirü'ş-Şebâb*”³ dış yapı (*Türkçe kökenli kelimeler, alıntı kelimeler ve tamlamalar*) bakımından ve bazı gazellerin iç yapı (*metin şerhi*) bakımından açıklanması ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

İkinci Divan: Nevâdirü'ş-Şebâb

“*Ali Şîr Nevayî'nin İkinci Divanı Nevâdirü'ş-Şebâb*”, *Muhâkemetü'l-Lugateyn* isimli Türkçeyle Farsçayı karşılaştıran eserinde ve ilk divanının başında bulunan divanları için yazdığı *Hutbe-i Devâvîn* isimli metinde şu cümlelerle tanıtmaktadır: “*Yana Nevâdirü'ş-Şebâb dîvânıdır ki yigütlük avâyıldı beyânım kilkidin nümâyış dîvânı ve ârâyış bustânı kiribdür, kim ol nevâdir temâşâsıdın yigütlük milkide gavgâ salıp-min vü milk yigütlük könglîdîn ârâm u karârnu alıp-min*” (Yine gençlik döneminde beyanım kaleminden gösteriş meclisine ve süsleyiş bostanına girmiş olan Nevâdirü'ş-Şebâb divanı ile bu nadirlerin temasından gençlerin dünyasında kargaşa çıkarmış, ülke gençlerinin

² M. Metin Karaörs, “Aşık Paşa ve Ali Şîr Nevayî'de Türkçenin Gücü”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 190, İstanbul 2011, s. 85-116.

³ M. Metin Karaörs, *Ali Şîr Nevayî, Nevâdirü'ş-Şebâb*, TDK Yay., 2. Baskı, Ankara 2016, s. 707; Karaörs, “Ali Şîr Nevayî”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1991, s. 255-270, 2. defa: I-II-III İstiklal Gazetesi, s. 59, 60, 62, Haziran, Temmuz Eylül 2009, Kayseri; Karaörs, “Ali Şîr Nevayî'nin İkinci Divanı Nevâdirü'ş-Şebâb”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5, Kayseri 1994, s. 219-231; Karaörs, “Ali Şîr Nevayî'nin İkinci Divanı Nevâdirü'ş-Şebâb”, *Ali Şîr Nevayî'yi Anma Toplantısı ve Dil Bayramı Etkinlikleri*, 24-26 Eylül 2001 Ankara, *Bildiriler*, TDK, Ankara 2004, s. 33-49.

gönlünden rahatlarını almışımıdır);⁴ “*Ve ikinci divannı kim yigitlik, âşüftelig ve şebâb âlüftelig yazı ve deştide yüzlengen nâdir vak’âyî bile pirâste bolup irdi. Nevâdirü’ş-Şebâb ataldı.*”⁵

Şairin bu ikinci divanı 20-35 yaşları arasında, gençlik çağındaki duygu ve düşünceleriyle, bu çağdaki ova ve bozkırlarda geçirdiği olaylardan ilhamla, at sevgisi, çevgan ve cirit oyunu gibi Türklerin millî oyunlarıyla, yiğitlerle karşılıklı konuşmalarla, sadece gençlik çağında sahip olunan değerlerle, gençlik çağının gariplikleri ve tuhafliklarıyla yazılmış şiirlerden meydana geldiği, yukarıdaki sözlerden, divanın muhtevasından ve isminden (*gençliğin nevâdirleri*) anlaşılmaktadır.

Nevâdirü’ş-Şebâb (NŞ), *Nevayî*’nin diğer divanları gibi Nevayî külliyyatları⁶ ve divanlarına ait devâvîn yazmaları⁷ içerisinde yer almaktadır. İçinde NŞ’nin bulunduğu yazmalar Topkapı Revan nu: 808, Süleymaniye Fatih nu: 4056, Paris Bibl. Nati. Suppl. 316-317 numaralı külliyyat nüshalarının ve devâvîn yazmalarının içindeki *Nevâdirü’ş-Şebâb* bölümlerini karşılaştırıp hazırladığım edisyon kritikli metindeki şiirlerin listesi aşağıdadır:

NŞ’nin baş tarafında *tevhid*, *münâcât*, *na’at ve mirâciye* (1-7) gibi şiirler bulunmaktadır. Kaside yoktur. Son harfine göre en fazla ve en az gazel yazılan harflerin sayısı şöyledir: *Yi* harfi: 76; *Nun* harfi 68; *Rı* harfi: 67; *Hi* harfi 52; *Mim* harfi: 46; Çim, Si, Zel harfleri 3’er; *Lâmelif* harfi 2; *Pi* harfi: 1.

1. Gazeller:

6 beyitli	3 adet	18 beyit
7 beyitli	439 adet	3064 beyit
8 beyitli	11 adet	88 beyit
9 beyitli	169 adet	1521 beyit
10 beyitli	7 adet	70 beyit
11 beyitli	21 adet	231 beyit
13 beyitli	<u>1 adet</u>	<u>13 beyit</u>
	651 adet	5005 beyit

2. Müstezat 7 kıta.

3. Muhammes (I-II-III), 5,7, 9’ar kıtalık).

4. Müseddes, 9 kıta.

⁴ Ağah Sırrı Levent, *Ali Şîr Nevayî, Divanlar*, II. Cilt, TDK Yayını, Ankara 1965, s. 10.

⁵ Rafet Işırtman, *Muhâkemetü’l-Lugateyn*, TDK Neşri, Ankara 1941, s. 83; F. Sema Barutçu Özönder, *Muhâkemetü’l-Lugateyn*, TDK, Ankara 1996, s. 180; *Nuruosmaniye Kütüphanesi*, 3999 numaralı yazmanın 21b-29 a sayfalarının kenarlarına yazılmış *Hutbe-i Devâvîn*.

⁶ Nevayî Külliyyatları: 1. *Topkapı Sarayı Revân Kitaplığı*, Nu: 808, (NŞ. 482b-539a arasında); 2. *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı*, Nu: 4056, (NŞ. 471b-529b arasında); 3. *Paris Bibl. Not. Suppl. Turc.* Nu: 316-317, (NŞ. 75b-138 arasında).

⁷ Devâvîn Yazmaları: 1. *Süleymaniye Fatih Kitaplığı*, Nu: 3886; 2. *Topkapı Revan Nu: 805*; 3. *İstanbul Üniversitesi Kitaplığı*, Nu: 5452; 4. *İstanbul Üniversitesi Kitaplığı*, Nu: 2001. Bunlardan başka külliyyat ve devâvîn nüshaları da vardır.

5. Terci-i bend (8 kıta, her kıta 11 beyitli. Terci-i bendin vasıta beyti şudur):

*Bekâsızdur cihân ra'nâsı v'allah
Cihân ra'nâsı yok kim mâsivâ'llah*

6. Terkib-i bend (7 kıta, her kıta 8 beyitli).

7. Kıtalar (51 adet 124 beyit tutarında muhtelif uzunlukta kıta).

8. Muammalar (İsimlerle ilgili 53 beyit tutarında 51 adet muamma).

NŞ toplam 5417 beyitten meydana gelmiştir.

NEVÂDİRÜ'Ş-ŞEBÂB'IN DIŞ YAPİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

NŞ'de bulunan 5005 beyit tutarında 651 gazel redif ve kafiyeleri bakımından incelenmiştir. Bu gazellerin 320 tanesi, Türkçe kökenli redif ve kafiye kelimeleri ile yazılmıştır. Türkçe kökenli rediflerle yazılan gazellerin sayısı 240, Türkçe kökenli kafiyelerle yazılan gazellerin sayısı 80'dir.

NŞ'de bulunan 651 gazel terkipleri bakımından incelenerek 84'ün terkipsiz, 157'sinin birer terkiplerle yazıldığı tespit edilmiştir.

Terkipler Farsçaya göre yapılmıştır.⁸

Arapça terkipler çok azdır.⁹

NŞ'deki R ile biten 503 beyit tutarında "132-198 arası" 67 gazel (47 tane 7 beyitli "329" beyit; 1 tane 8 beyitli, 14 tane 9 beyitli "126 beyit", 2 tane 10 beyitli "20 beyit", 2 tane 11 beyitli "20 beyit"); T ile biten 158 beyit tutarında 20 gazel "69-89 arası" (11 tane 7 beyitli "77 beyit", 9 tane 9 beyitli "81 beyit", 1 tane 11 beyitli) olmak üzere toplam 643 beyit tutarında 86 gazel terkip sayısı, alıntı kelimeler ve Türkçe kökenli kelimeler bakımından incelenmiş tablolarla görüldüğü gibi¹⁰ Türkçe kökenli kelimelerle alıntı kelimeler sayıları bakımından karşılaştırılmıştır.

NŞ'de incelenen (R ve T harflerine ait) gazelerde Türkçe kökenli kelimelerin alıntı kelimelerden çok olması, divanın bütününde terkipsiz 84, birer terkipte sahip 157 gazelin bulunması Nevayî'nin bu divandaki Türkçesinin terkipsiz Doğu Türkçesi (terkipsiz Çağatay Türkçesi) olduğunun bir göstergesi olabilir mi sorusuna cevap aranması ve divanlarının bu yönden değerlendirilmesi konusunu da gündeme getirmektedir.

TERKİPSİZ VEYA BİR TERKİPLİ GAZELER (ÇOK SADE, 84 ADET)

53, 54, 90, 98, 99, 111, 112, 115, 126, 128, 135, 137, 147, 192, 198, 207, 211, 216, 219, 221, 229, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 257, 259, 266, 269, 270, 271, 273, 274, 291, 299, 304, 311, 312, 276, 337, 338, 364, 365, 367, 371, 372, 374, 381, 384, 424, 427, 439, 443, 449, 450, 451, 454, 456, 469,

⁸ NŞ'de Farsçaya göre yapılmış isim ve sıfat tamlamaları kullanılmıştır.

⁹ NŞ'deki bütün gazelerde Arapçaya göre yapılmış terkip olarak sadece *bü'l-aceb*: acayib şey, *ma-siva'l-lah*, *ebü'l-gazi*, *müfettihü'l-ebvâp* 50/7, *leyletü'l-mirâc* 92/1, *ve's-şems* 92/1, *va'llah* 149/7, *'alâ haze'kuyâs* 230/1, *beyt'ül-hazen* 503/1, *ale'd-devâm* 518/9, *lâ ilâhe illallah* 529/9, *şey'u'llâh* 573/9 şekilleri vardır.

¹⁰ Tablolardaki rakamlar NŞ'deki gazel numaralarını göstermektedir.

470, 476, 480, 484, 488, 490, 507, 517, 527, 548, 549, 552, 559, 560, 574, 580, 588, 589, 596, 598, 640, 642, 918.

Bir Terkipli Gazeller (157 Adet)

8, 14, 22, 23, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 41, 42, 48, 49, 62, 63, 66, 75, 76, 84, 85, 87, 89, 96, 126, 138, 139, 140, 150, 152, 153, 171, 176, 187, 188, 192, 203, 208, 209, 214, 231, 234, 239, 241, 242, 251, 258, 259, 261, 265, 268, 277, 285, 286, 298, 300, 303, 306, 307, 309, 312, 314, 316, 318, 312, 321, 328, 330, 331, 332, 336, 345, 346, 348, 351, 353, 355, 356, 3547, 358, 366, 375, 376, 377, 378, 379, 383, 385, 388, 390, 391, 393, 396, 397, 400, 404, 405, 406, 412, 412, 414, 416, 417, 422, 430, 434, 440, 444, 445, 446, 447, 453, 463, 464, 471, 472, 474, 475, 477, 478, 479, 480, 485, 491, 493, 502, 503, 511, 516, 519, 521, 530, 531, 532, 534, 541, 542, 553, 555, 557, 562, 569, 603, 606, 629, 632, 634, 635, 639, 642, 643, 647, 649, 650.

T Harfi ile Biten Gazellerdeki Türkçe, Arapça, Farsça Kelimelerin Sayılarının Tablosu ve Oranları¹¹

Tabloda her gazelde beyitlerdeki Türkçe, Arapça, Farsça ve diğer kelimeler, kutucuklarda numaralarla gösterilmiştir.

T̄i Harfining Tārāc-Gerlerining Temāşası

Gazel nu	Türkçe	Arapça	Farsça	Diğer
69. Gazel	8+11+8+5+5+7+10+ 3+8 Toplam: 63	5+2+3+3+2+5+3+3 Toplam: 26	3+2+5+4+1+4+3+ 7+5 Toplam: 34	Sikender, Cemşid Feridun Efridun, Cemşiddin, Nevâyî
70. Gazel	10+5+5+4+8+8+6 Toplam: 46	2+4+2+5+4+3+2 Toplam: 22	4+4+11+6+4+4+6 Toplam: 39 Farsça	Nevâyî,
71. Gazel	7+7+9+11+9+8+3 Toplam: 54	2+2+0+1+1+3+1 Toplam: 10	8+5+6+4+5+6+4 Toplam: 38	Akar, Kıyat, Bilgüt, Kıpçak Nevâyî
72. Gazel	4+7+3+6+3+5+2+ 6+5 Toplam: 41	4+3+2+3+5+5+8+ 1+7 Toplam: 38	4+5+8+5+4+5+1+ 6+1 Toplam: 39	Nevâyî
73. Gazel	3+11+9+14+10+5+ 5+8+4 Toplam: 69	5+1+2+0+4+5+2+ 4+5 Toplam: 28	3+4+1+2+1+2+6+ 4+2 Toplam: 25	Hindü, Koçrat Kıyat, Nevâyî
74. Gazel	8+7+10+8+6+7+8 Toplam: 54	4+3+3+3+1+6+3 Toplam: 23	6+5+3+2+6+2+5 Toplam: 29	-
75. Gazel	8+6+5+8+9+9+7 Toplam: 52	1+3+2+3+2+2+0 Toplam: 13	4+3+6+2+2+3+6 Toplam: 26	Nevâyî,
76. Gazel	7+8+3+4+7+10+6 Toplam: 45	1+1+0+1+1+0+5 Toplam: 9	6+8+8+9+7+7+4 Toplam: 49	Nevâyî

¹¹ Tabloların yapımında Yeni Yüzyıl Üniversitesi YÜTÖM (Türkçe Öğretimi Merkezi) Okutmanı Nermin Değer yardımcı olmuştur.

77. Gazel	8+6+8+11+3+8+6 Toplam: 47	4+1+4+0+8+2+2	2+7+4+5+2+6+5 Toplam: 31	Nevâyî
78. Gazel	8+5+7+6+8+11+12 Toplam: 57	1+4+3+5+4+3+1	6+6+8+2+0+2+3 Toplam: 27	Nevâyî
79. Gazel	10+10+9+5+8+7+4 Toplam: 53	2+5+4+7+5+5+3	5+2+3+3+2+3+5 Toplam: 22	Nevâyî 1
80. Gazel	11+8+8+7+9+8+9+ 11+8 Toplam: 79	3+5+6+2+2+2+2+12 Toplam: 25	2+4+2+5+5+4+2+ 2+4 Toplam: 30	Keşmir, Nevâyî
81. Gazel	9+9+4+10+13+6+9 Toplam: 60	3+2+5+1+2+6+3	3+5+5+5+2+5+4 Toplam: 29	Nevâyî
82. Gazel	9+6+7+9+6+7+7 Toplam: 51	5+3+3+0+5+2+5	3+7+6+5+3+3+2 Toplam: 29	Nevâyî 1
83. Gazel	7+11+9+10+12+13+ 8+10+7 Toplam: 87	3+2+2+4+2+0+5+14 Toplam: 23	3+5+6+0+2+3+2+ 4+2 Toplam: 27	Şâm, Nevâyî
84. Gazel	5+5+7+4+9+6+7 Toplam: 43	8+2+3+5+2+2+4 Toplam: 26	1+4+3+3+6+2 Toplam: 19	Nevâyî
85. Gazel	4+9+5+8+8+9+12+ 5+6 Toplam: 71	3+2+7+1+3+2+1+21 Toplam: 22	5+4+1+6+2+3+4+ 4+7 Toplam: 36	Nevâyî
86. Gazel	5+7+7+6+5+5+5 Toplam: 40	1+1+2+1+3+1+1 Toplam: 10	6+2+2+2+3+6+6+5 Toplam: 32	Nevâyî
87. Gazel	5+2+5+7+7+5+8+7 Toplam: 46	3+1+1+0+0+1+1+11 Toplam: 9	8+11+8+7+6+8+ 8+8 Toplam: 64	Nevâyî 1
88. Gazel	8+5+11+6+6+10+ 10+63 Toplam: 65	2+3+2+1+2+0+2+21 Toplam: 15	7+7+2+7+7+5+6+ 6+5 Toplam: 53	Nevâyî
Toplam	1123	417	678	35
2253	% 49,7	% 18,4	% 30,2	% 1,5

Gazelerde Arapça-Farsça Terkipler

69. Gazelde 9 tane terkip var: teşne-leb, sâye-güster, devr-i çarh, mutî'-i hûkm, çerh-u ahter, dürr-i la'l, küb-ı kazâ, tevsen-i gerdün, devr-i dün.

70. " 11 tane terkip var: dil-ârâm, câm-ı ayş, yâr-ı gül-rûh lâ'l-i sir-âb, mey-i gül-reng, mey-i gül-fâm, mutrıb-ı serv, dil-keş, 'aķık-i bî-ğış, hayâl-i hâm, rind-i dürd-âşâm.

71. " 4 tane terkip var: berk-i visal, dâye-i dehr, bâ'is-i nisyân, şanem-i lûl-i veş.

72. " 4 tane terkip var: dâğ-ı penhân, bî-dâd, rüsvâ-yı devrân, ser-keş.

73. " 3 tane terkip var: ab-ı hayât, sırr-ı 'ışk, dârü-ı bî-hüşn.

74. " 6 tane terkip var: la'l-ğün, âb-ı hayât, imkân-ı sebât, şerh-i hâl, rüste-hîz, şı fat-ı mazhar.

75. " 1 tane terkip var: hoy-ı efşân.

76. " 3 tane terkip var: bî-hod, sebz-hatlar, kâfir-ı 'ışk.

77. “ **2 tane terkip var:** bâde-i ‘ışk, mest-i bâde-i cām-ı elest.
78. “ **3 terkip var:** beytül-ahzân, âb-ı hayvân, tig-ı hicrân.
79. “ **4 tane terkip var:** çerâğ-ı hüsn, pîr-i deyr, tıfl-ı reh, hasıl-ı ‘ömr.
80. “ **2 tane terkip var:** rûh-efzûn, dehr-i dün.
81. “ **2 tane terkip var:** etfâl-i hayâl, jâle-i eşk.
82. “ **5 tane terkip var:** zehr-i hicrân, cām-ı mey, sırr-ı haķıkat, güher-i bî-bahâ.
83. “ **4 tane terkip var:** min-i hayrân, ser-gerdân, bî-dil bî-cānga, mey-ḥâne.
84. “ **1 tane terkip var:** şaķķ-ı kıyâmet.
85. “ **3 tane terkip var:** gül-berg-i handân, kuy-ı gülistân, şah-ı sühendân.
86. “ **3 tane terkip var:** la‘l-i âteş-nâk, ḥaşâk-ı nihânım, bî-nâm.
87. “ **1 tane terkip var:** düşmen-i gaddâr.
88. “ **6 tane terkip var:** tayy-ı arz, ser-be-ser ber-bâd, dūr-i bî-ḥad, dîn-i islâm, meyl-i bâd, naķd-i cennet.

Sonuç: Nevayî’nin T ile biten 20 gazeli incelendiğinde **toplam 77** adet Arapça ve Farsça terkip kullanıldığı tespit edilmiştir.

Aşağıda R Harfi ile Biten Gazelerde Türkçe Arapça Farsça Kelimeler ve Terkip Sayıları Tablo Halinde Gösterilmiştir.

<i>Gazel nu</i>	Türkçe	<i>Terkip. s.</i>	<i>Arp.Fars</i>	<i>Gazel nu</i>	Türkçe	<i>Terkip s.</i>	<i>Arp.Fars</i>
132	54	3	53	166	60	-	31
133	66	6	54	167	59	7	24
134	39	6	44	168	40	4	13
135	45	-	47	169	37	4	20
136	73	3	48	170	58	2	37
137	63	1	34	171	42	2	33
138	64	3	57	172	60	4	59
139	64	1	37	173	46	4	37
140	59	1	32	174	47	2	39
141	50	3	26	175	54	2	30
142	51	4	32	176	49	2	31
143	41	4	34	177	54	7	33
144	60	5	23	178	37	5	47
145	65	8	30	179	62	5	48
146	49	6	35	180	43	3	42
147	32	2	30	181	54	3	40
148	76	8	18	182	72	6	59
149	51	3	34	183	51	6	37
150	52	4	31	184	52	2	44
151	50	8	22	185	73	6	63
152	51	2	39	186	53	5	56
153	53	-	29	187	54	2	36

154	36	1	43	188	43	3	37
155	42	6	36	189	32	5	45
156	45	6	35	190	26	4	43
157	51	5	33	191	58	4	48
158	40	6	36	192	37	3	40
159	58	1	55	193	49	5	52
160	61	1	42	194	51	8	65
161	37	4	44	195	55	1	39
162	96	-	--	196	50	2	25
163	33	6	42	197	55	3	41
164	62	7	71	198	56	-	35
165	53	-	30				

Toplam 67 gazelde

1822 + 1699 = **3491 adet Türkçe kelime**

233 adet terkip

532 + 1299 = **1831 adet Arapça, Farsça kelime** kullanılmıştır.

A. Türkçe İsimlerle Yapılan Redifler

Yalın İsim Halinde Olan Redifler:

ak 319, at 83, gül 386, iş 259, kızıl 376, kişi 627, köngül 384, 385, 392, köz 220, 221.

közü 515, kuyaş 246, küj 222, ot: 87, uyku 515, yiğit: 80, yol 390, içküci 648, içici.

İyelik ve Hal Ekli İsimlerle Yapılan Redifler:

köngülde: 26, yigitlerge: 28, közüm 399, işim 407, könglüm 414, ağzıma 538, başıma 553, 567.

Zamirler ve Zamirlerin İyelik ve Hal Ekli Şekilleri ile Yapılan Redifler:

manga: 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, mining 349, 350, mini 620, 621, mini 654/IV mini-sini 656, 5.

mini 608, bizni 640, anga 8, 9, 10, anıng 351, 354, 362 anda: 24, 25, andın 495, anı 625.

irür bu 512, ... bu 521, budur: 156.

Zarflar:

ara: 18, 19, 20, 21, 22, 38, allıda: 27, asru 520, imdi 634, köp: 67, içre 549, 563, 551, köp 654, 3.

ornıda 546, üstine 566, (her) yan 461, yırak 317.

mü dür 146, 167, mu dur 161, (soru ve ihtimal kuvvetlendirme eki).

kaydadur 198, bolgusıdur 191, (kimde) bar 148,150, 151, bar 181, 185 167 yoktur. 166.

gile 547, şikâyet (Farsça), kirek 332, yana 530, özgece 548, 550 (başka).

Edatlar:

bile 436, 549, 560, 564,633.3 dağı 604,638, dik 325, 329, 337, ile 539, 570, 523, kibi 609,624 sarı 605,619 üçün 494, tang 363, hayret, şaşılacak şey, imes 229, 235 olumsuzluk ifade eden değilin karşılığı.

ahı 642 (çok sade), kıldı kim-yakıldı kim 654/4, töküz-tüz 656.4.

kıldı la 574, 575 (la Arapça hayır anlamında), kanı 658/4.

B. Çekimli Fiiller, Fiil İsimleri, Sıfat Fiiller ve Zarf Fiillerle Yapılan Redifler

kıling 211, bolmangız 213, baking 358, kıling 255, 356, eylemeng 353, ayt 85, it 88, kıl 369, kil 377, tap 68, tut 69, 70, yit 78, yut 82, örteme 552, eyleme 531, istegil 656.8, itmegil, 656.3, sançılmağıl-kılmağıl 654.5, diyin 484, 487, eylemeniz 658.7, anladım 432, bilmedim 402, 434, eyledim 410, 412,431, eylemeding 343, eyleding 339, 360, 347, 348, itting 357, örteding 354, irdingiz 217, eylemiş 245, 252, 260, 254, 264, kılmış 253, 270, imiş 268, kalmamış 269, asradım 436, istedim 435, bolmadı 618, idi 622, kıldı 623, eylemedi 658.2, çıktı 607, itti 658.3, olsun 505, olmasun 486, üzmesün-tüzmesün 656.6, isem 420, eylesem 397, 405, eyleseng 361, eylese 23, körmesem 437, tolmasa-öksülmese 656.6, bolur 170, çıkar 157, eyler 172, 173, 185, iter 159, 164, yiter 177, içer 178, irür 179, 193, 197, kiyer 180, örtenür 195, eylerem 411, ü isterem 428, iltür 182, istemen 483, ohşamas 238, eylemes 239, kılmas 241, neylegem 475, eyley 616, nitey 617, 637, 645, istegey 628, itmegey 631, eylegey 635, 636, yığılay 650, örtegey 654.2, bolgay 614, 658.5, örtey 615, kılmayın 480, tartayın 481, iteyin 484, neyleyin 491, ayrılmayın-bilmeyin 654.6, bolmak 320, örtemek 328, eylemek 333, bolgan 489, eyleben 482, 655.6, eylep 59, 60, 64, berkitip-kitip 655.7, körüp 46, kilip 58, ikin 477, 479, İkin mü 513, İrkin mü 514, irkin 499, kılğalı 630.

Türkçe İsimlerle Yapılan Kafiyeleler

81 yiğit-it, pit, çiğit, işit, arıt, irit.

96 aç-tılaç, saç, kulaç, yığaç, kaç, saç, aç, gülaç.

98 saç-kulaç, kıymaç, aç, yığaç, saç, kaç.

100 kıymaç-aç, kıymaç, aç, Tağmaç, kaç, taç, algaç.

162 kaygudur-sudur, inçüdü, közgüdü, bilgüdü, utrudur, ağudur.

187 tügünlerdür-bogunlardur, tütünlerdür, tünlerdür, koyunlardur.

196 aradur-karadur, aradur, baradur, yaradur, akaradur.

203 yüz-kunduz, yulduz, yulduz, körgüz, tircüz, kündüz, yalguz, üz, Sulduz.

205 yüz-yulduz, tüz, üz, körgüz, otuz, yalguz, süz.

206 yüz-tüz, töküz, boğuz, kutuz, süz, tokuz, yüz.

207 kiz-iz, bız, tingiz, ağız, tamız, kız, sız.

208 yüz-tüz, yüz, kündüz, yalguz, yulduz, körgüz, tüz.

218 tamız-ansız, ağız, tingiz, ikiz, iz, kımız, kız, eylengiz.

247 tuş-kuş, uçuş, çöküş, uruş, tumuş, kavuş.

- 250 başıga-baş, talaş, kaş, yaş, kuyaş, yavaş, yaş, kaş HİCİVLİ.
253 kaş-baş, yaş, taş, talaş, kaş, yoldaş, çıрмаş.
256 yaş-taş, kuyaş, kaş, talaş.
257 iş-kiliş, tiş, imiş, kamış, kış, iriş.
258 iş-bağlamış, kiş, tiş, kamış, kiliş, imiş.
266 iş-tiş, kırtış, kamış, kiriş, katış, imiş.
297 sağ-yaprag, dag, parmag, şardag, kalpak, kalpak, sağ, aksag, yafrag,
tofrag.
298 kulag, bulag.
302 katig-sarig, asig, arig, balig, açig, yig, çalig, katig.
312 bak-ayak, yayak, yayak, ak, tak, yarak, ayag, ayag, bulak.
321 yaruk-yaruk, savuk, kaşuk, tapuk, açuk, kayuk, tanuk, yavuk, azuk.
323 könglek-ölçek,ilmek, çürçek, sergek, tirsek, imgek, Özbek, köprek.
327 tek-silkincek, könglek, temnek, ilmek, ölçek, köprek, imgek.
331 tibelik-ilik, irik, işik, biyik, bitik, kiyik, küçük, tiriktik.
334 tirik-ölük, yük, tişük, çüçük, köyük, çürük, süzük, türlü, yük.
451 kün-uzun, tün, ün, tolun, yurun, oyun, üçün.
455 tün-tütün, koyun, tügün, otun, burun, kün, yaşurun, yurun, uzun.
374 kıl-bil, til, eylegil, yıl, kızıl, tigel, ayıl.
375 kıl-kızıl, til, açıl, kılmagıl, bil, ayıl, yaşıl.
464 kaygudın-sudın, utrudın, inçüdin, közgüdin, külgüdin, agudın, kay-
gudın.
474 kayguda-min, uykuda-min, közgüde-min, utruda-min, suda-min,
külgüde-min, kapuda-min.
476 uykudın-utrudın, közgüdin, kaygudın, sudın, kaygudın, birgüdin.
502 közgüdin, sudın, utrudın, uykudın, külgüdin, karangudın, kaygudın,
közgüdin.
507 utru-külgü, közgü, su, uyku, asru, tülkü, ayru.
511 karangu közgü, külgü, utru, Hindu, asru, yargu, bolur mu.
534 ayagında-yalagında, bulağında, bağında, kırığında, çağında, bağında,
dimağında.
583 dağı-yafragı, tofragı, kursağı, balçağı, kılmağı, çağıandığı.
587 çağı-yafragı, kursağı, tofragı, tırnağı, salmagı, sin dağı.
590 çağı-yafragı, barmagı, toynağı, balçağı, tofragı, sormağı, bilbagı, hoşragı.
598 sarı-gülleri, ilgeri, taşkarı, narı, yokkarı, karı, barı.
603 tüni-üni, uçkunı, altunı, tüni, közgünü, munı.
605 urmağı-turmağı, yazdurmağı, aşurmağı, aldurmağı, toldurmağı, sını-
durmağı, yaşurmağı.

Türkçe Fiil İsimleri, Sıfat Fiil, Zarf Fiil ve Çekimli Fiillerle Yapılan Kafiyeleler

Fiil İsimleri

- 311 yoklamak-tapmamak, kozgamak, tarkamak, kavlamak, çırmamak, yığlamak, tolgamak, anlamak, almak.

314 salmak-almak, kozgalmak, çaykalmak, kınalmak, kalmak, çalmak, salmak.

580 kılmağı-ayrılmağı, açılmağı, sançılmağı, ilmeği, ayılmağı, tapılmağı.

Sıfat Fiil

447 kakşalğan-salğan, kozgalğan, kalğan, çalkalğan, tavşalğan, alğan, saygalğan, talğan, yalğan.

Zarf Fiil

52 Körgüzüp-tüzüp, üzüp, büzüp, turguzup-tirgüzüp, süzüp, körküzüp.

53 kılıp-bilip, ayrılıp, sançılıp, yırtılıp, çakılıp, yazılıp.

54 çırmalıp-salıp, kozgalıp, südreliip, tivreliip, alıp, kalıp, çalıp, kıynalıp, çaykalıp.

55 barıp-sargarıp, ahtarıp, kıskarıp, harıp, yalbarıp, saykarıp, kutkarıp.

57 barıp-kararıp, koparıp, kabarıp, çıkarıp, kögerip, yarıp, köterip, çıkarıp, arıp.

63 bakıp-akıp, bakıp, yakıp, çakıp, yakıp, oyakıp, bırakıp, alakıp.

65 barıp-kararıp, yarıp, yaşarıp, kögerip, kabarıp, arıp, kiterip, çıkarıp, tarıp.

66 tutup-unutup, uyutup, bütüp, yarutup, avutup, yutup, çüçütüp.

454 yastanıban-uyganıban, örgeniben, çörgeniben, imgeniben, köngreniben, öykeniben.

649 öltürgeli-sürgeli, köydürgeli, yitkürgeli, kiltürgeli, bilkürgeli, bildürge-li, indürgeli.

655.5 ayrılmayın, ılmayın, kılmayın, bilmeyin.

Görülen Geçmiş Zaman

338 yitirdik-kirdik, bitirdik, yigirdik, kırdik, kildik-siyirdik, birdik, ayırdik, singirdik, yırdik.

340 katting-körsetting, uygatting, ohşatting, atting, ornatting, satting, südretting, örgetting.

345 bozdung-üzdüng, bozdung, körgüzdüng, tirgüzdüng, turguzdung, süzdüng.

346 urdung-yaşurdung, köçürdüng, kömürdüng, yitürdüng, süpürdüng, ivürdüng, yügürdüng, dürdüng, kivürdüng.

396 sagındım-yalındım, ııındım, yapındım, sığındım, tındım, mindim, ilindim.

417 usanmadım-kanmadım, tanmadım, kaçanmadım, inanmadım, bigen-medim, kuanmadım, uyanmadım.

424 saldım-kaldım, aldım, kozgaldım, taldım, tavşaldım, tograldım.

602 itmedi-arıtmadı, siritmedi, ağrıtmadı, incitmedi, birkitmedi, yalkıtmadı, kalkıtmadı.

647 kılmadı-ilmedi, sançılmadı, bilmedi, ayılmadı, açılmadı, yayılmadı, çakılmadı.

Öğrenilen Geçmiş Zaman

249 örtemiş-eylemiş, togramış, avlamış, asramış, yığlamış, talgamış, toplamış.

136 tutmuşlar-yarutmuşlar, unutmüşlar, avutmüşlar, bütmişler, çüçüt-müşler, kurutmüşlar, yavutmüşlar, tutmuşlar.

261 tüşmiş yapuşmuş, yavuşmuş, kuruşmuş, kavuşmuş, kuçuşmuş, boşmuş, tüşmiş.

265 sürmemiş-urmamış, savurmamış, sındurmamış, yandurmamış, köydürmemiş, yitkürmemiş, turmamış, kiltürmemiş, tındurmamış, tapşurmamış.

Gelecek Zaman

471 salgay-min-algay-min, kapalgay-min, uyalgay-min, kalgay-min, yasalgay-min, sanalgay-min, kanalgay-min, talgay-min, salgay-min.

596 uray, turay, yügürey, kömürey, bilürey, yitürey, sürey, yaşuray.

485 salmagay-sin-almagay-sin, kapalmagay-sin, kalmagay-sin, talmagay-sin, sagalmagay-sin, çalmagay-sin, salmagay-sin.

Geniş Zaman

137 salur-alur, kozgalur, togralur, tavşalur, kalur, çaykalur, salur.

138 çakılır-saçılır, sançılır, ayrılır, bilür, kılur, çakılır, yazılır, ayılır.

139 aylanur-tolganur, yastanur, çörkenür, uyganur, örgenür, örtenür, teprenür.

140 çıkarur-kabarur, yaşarur, akarur, yarar, köterür, barur, yiberür.

144 sındırur-köydürür, aldurur, kiltürür, bilgürür, küldürür, yitkürür, durur.

226 yastanmas, aylanmas, oyganmas, tanmas, kanmas, atlanmas, yanmas, tolganmas, örgenmes, banmas.

228 yapılmas, açılmas, tapılmas, yayılmas, katılmas, bilmes, ayılmas, yangılmas.

Şart Kipi

656.7. tolmasa, öksülmeşe, kolmasa, solmasa, bolmasa.

Emir

71 tut, bulut, yarut, süt, avut, öksüt, unut, bilgüt.

75 oygat, butrat, kozgat, yıglat, örget, ağnat, çaykat.

79 bulut-yarut, yarut, yarut, okut, avut, unut, tut.

372 örtenmegil-imgenmegil, küngrenmegil, ötkenmegil, siskenmegil, tirenmegil, köygenmegil.

654.5 sançılmagıl, ılmagıl, ayrılmagıl, kılmagıl.

212 tutmangız-yarutmangız, yavutmangız, bütmenğiz, avutmangız, öksüt-mengiz, korkutmangız, yavutmangız.

656.6. üzmesün, tüzmesün, olturguzmasun, körgüzmesün, bozmasun.

Zarf Fiil ile Yapılan Öğrenilen Geçmiş Zaman

boluptur 169, tüşüptür; 168 yaraşıptur 160 tutaşıptur, ulaşıptur, aşıptur, savaşıptur, talaşıptur, taşıptur, yaraşıptur.

171 alıptur-salıptur, kalıptur, kozgalıptur, tavşalıptur, saygalıptur, çalıptur, talıptur.

Olumsuz Geniş Zaman Yeterlilik

456 unaman, çıdaman, ayaman, kadaman, yadaman, yaraman, aldaraman, sanaman, yaman.

Nevâdirü's-Şebâb'da Bulunup Batı Türkçesinde Bulunmayan veya Bulunup da Değişik Anlamda Kullanılan Fiillerin Listesi Aşağıdadır:

açıklanmak, ağnamak, ağnatmak, aldarmak, alkamak, asramak, asrarmak, asratmak, ayamak, aylandırmak, berkitmek, butramak, butraşmak, bütme, bütkermek, bütretmek, bütreşmek, birkitmek, çalkalmak, çarmaşmak, çaykalmak, çıdamak, çırmamak, çırmalmak, çıрмаşmak, çubulmak, çörgemek, çörgelemek, çüçütmek, çürgenmek, erzimek, imgenmek, kabalmak, kadamak, kakşalmak, kalkıtmak, kapalmak, kaygurmak, kaytmak, kınalmak, kıskarmak, kızıtmak, kisgülemek, kömürmek, köngermek, körküzme, kuzgamak, kuzgalmak, kuynamak, kuzgatmak, kuçuşmak, küngrenmek, ökmek, öksütme, örtenmek, öltürüşmek, ötkenmek, sigremek, sisgenmek, sağalmak, sağınmak, sanalmak, sanamak, sanalmak, saygalmak, sıpkarmak, sugalmak, südrelmek, südretmek, şişlemek, talgamak, talpınmak, tanmak, tanlamak, tapşurmak, tarmak, tarıkmak, tarkatmak, tarıkmak, tartarmak, tavşalmak, tîlber-, tîlmürmek, tivrelmek, tohtamak, tözme, tuğralmak, tutaşturmak, urnatmak, uşalmak, uçramak, uçratmak, ulgaymak, unamak, uşatmak, uygatmak, uykatmak, ügermek, yadamak, yadutmak, yalkıtmak, yançılmak, yaşunmak, yaşurmak, yavuşmak, yavunmak, yavutmak, yığlamak, yığlatmak, yimrülme.

Nevâdirü's-Şebâb'dan Seçilmiş Gazeller ve Açıklamaları¹²

162. Gazel: Bu gazelde terkip yoktur. Bir alıntı kelime vardır.

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

*Ol kuyuştuñ ayru örtengen içimde kayğudur
Köngül içre su kibi şan köz ara şan dik sudur*

*Tişleringni sağınıp köp yığlarım dın köz yaşım
Birbiri kîne cû andağ kim tizilgen inçüdür*

3 *Köz yaşım içre yaruğ könglüm şaranju bolğanı
Tang imes nivçün kim ol yaşlarğa tüşken közgüdür*

¹² NŞ'den seçilmiş 12, 17, 27, 59, 83, 180, 440 numaralı gazeller aşağıdaki yazılarımızda açıklanmıştır: Mehmet Metin Karaörs, "Ali Şir Nevâyi'nin İkinci Divanı Nevâdirü's-Şebâb", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5, Kayseri 1994, s. 219-231; "Ali Şir Nevâyi'nin İkinci Divanı Nevâdirü's-Şebâb", *Ali Şir Nevâyi'yi Anma Toplantısı ve Dil Bayramı Etkinlikleri*, 24-26 Eylül 2001 Ankara, *Bildiriler*, TDK, Ankara 2004, s. 33-49.

*Ol tügen kim tilberep itken köngülde örtedim
Çay sarı barsa ol ayning kullağıça bilgüdür*

*Közüme kilmes açuğ kilgende ol yüz allıma
Ança yahşı anglamas köz kim kuyuşka utrudur*

6. *Çayğu öltürdi mini tutkıl ayağçı tustuğan
Kim çağır çaygunı öltürmekke açuğ agudur*

*Dip idim alğum Nevâyî könglin alğaç örteding
Yahşılar almağ yamanlar könglini mundağ mudur*

1- O güneşten ayrılıktan dolayı yanan içimdeki kaygıdır; gönül içinde su gibi kan, göz çevresinde kan gibi su vardır.

2- Dişlerini, çok ağlamaktan dolayı sanki gözyaşlarım birbirinin yanında öylece öç almak için dizilen inciler olarak zannetmekteyim.

3- Gözyaşım içindeki parlak gönlümün karanlık olmasına hayret edilmez. Çünkü o yaşlar aynaların üstündeki görüntülerdir.

4- O düğüm ki, deliren gönülde onları yaktım, her nereye varsa o ayın kul-luğuna o yanık düğümler düğüm bilgidir.

5- O yüz karşıma açık geldiğinde ben onu göremem. Çünkü güneş gibi olan o yüz gözlerimi kamaştırılmaktadır.

6- Kaygı beni öldürdü, saki tut kadeh, öldürmeğe açık ağı olan kaygıyı çağır.

7- Nevayî gönlünü, alacağım diyordun, alınca yaktın, iyilerin kötülerin gönlünü alması kazanması bu mudur?

269. Gazel: (Bir terkip var.)

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

*Manga imdi serv ile gül müdde'ası kalmamış
Serv boyluğ gül cebinlerning hevâsı kalmamış*

*Eyle bozmuş mihnet ü gam haylı könglüm kişverin
Kim neşât anda sığınğunça fezâsı kalmamış*

3. *Min beliyet içre-min il şâd gūyâ çarhning
İmdi derd ehliğa yitkünçe belâsı kalmamış*

*Yâr kim kılmas cefâ vü cevr irmes rahmdın
Kim mang körgüzmegen cevr ü cefâsı kalmamış*

*Bes ki her târn belâ eşfâli üzdiler çikip
Veh ki 'uryân cism üze miñnet pelâsı kalmamış*

6 *Gül çağı bāğüjğa kim yol birmediij ey bāğbān
Çin mudur deyr bolğalı deyrler şafâsı kalmamış*

*Ey Nevâyî ger vefâsı kalmamış anıj maija
Gam yime kim aija hem gūsn-i vefâsı kalmamış*

1. Şimdi bende servi ile gül davası, hem de servi boylu gül alınlı sevgililere karşı heves kalmamış.

2. Dert ve üzüntü gönül ülkemi öyle bozmuş ki, orada bahtıyarlığın sığına-
cak bir yeri kalmamış.
3. Ben sıkıntılar içindeyken başkaları mesut, sanki feleğin dert sahiplerine
verecek belası kalmamış.
4. Sevgilinin bana eziyet ve cefa etmemesi merhametinden olmayıp bana
yapacağı her türlü eziyetin kalmamasındandır.
5. Bela çocukları zülfünün bütün tellerini çekip kopardılar, yazı ki çıplak
vücutum üzerinde artık mihnet bekası kalmamış.
6. Ey bahçıvan, gül çağında gül bahçesine girmeme izin vermemenin sebe-
bi, kış olduğundan dünyanın zevkinin kalmadığı (söyleniyor) doğru mudur?
7. Ey Nevayî, onun bana vefası yoksa da üzülmeye, onun da vefasının güzel-
liği kalmamış.

463. Gazel:¹³ (Bu gazelde terkip yoktur.)

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

*Mâhiyân havzıda yâr u hecrîde min kayğudın
Muzdaribdür-min yıraç tüşken kibi balıç sudın*

*Köz yolıda tilmürüp könglüm sağınur kim mini
İstemekke kilgüsi her kim ki çıkşa utrudın*

3. Ger cihân ara imestür cennet ü kevser bu havz
Pes uşaç taşı nidindür la'l birle inçüdin

*Turfe balıçlar su içre her taraf çırmaşkanı
Mevc zâhir boldı pülâd üzre güyâ közgüdin*

*Arıçıda su üni külmek şadâsıdur meger
Kim su özindin barur eylep feraç ol külgüdin*

- 6 *Suyı zehr ü balığı çün hânçer oldı dehrning
Ni hayât ümmîdi bu hânçer bile ol ağıdın*

*Çün Nevâyî kıldı közdin havz u kirpikdin balıç
Köz tutar ol yan kilip kutqarsang anı kayğudın*

1. Sevgili, balık havuzunda ben ise onun ayrılığının kaygısını çekiyorum. Tıpkı balığın sudan ayrı düştüğünde olduğu gibi ben de mustaribim.

Gazelin bütününde bir havuz ve balık metaforu çizilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle yek-âhenk özellik taşıyan gazelin bu beytinde âşık kendisini balığa, sevgilinin bulunduğu mekânı ya da semti havuza benzetmektedir.

Sevgiliye kavuşmak için can atan âşık, tıpkı, suya hasret balığın çırpınış-
ları içerisinde acıyla kıvrınmaktadır. Suya, yani sevgiliye kavuşup kavuşama-
yacağı konusunda kaygılıdır. "Sudan çıkmış balığa dönmek" deyimine de bir
telmihte bulunulduğunu söylemek mümkündür.

¹³ 13. gazelin metin şerhi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Özkat; 6. ve 8. sayfalardaki tabloların yapımı ve 358. gazelin metin şerhi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi Öğretim Görevlisi Nermin Değer ile birlikte yapılmıştır.

Beyti okurken, doğal olarak XVI. yüzyıl şairlerinden *Hayâlî'nin*;

“*Cihân-ârâ cihân içindedür ârâyı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredür deryâyı bilmezler*”

beyti zihnimizde canlanmaktadır. Belki de Hayâlî'ye bu beyti yazma konusunda Ali Şîr Nevayî'nin bu beyti ilham kaynağı olmuş olabilir.

Beytte, *mâhiyân*, *havz*, *balık*, *su* kelimeleri arasında tenasüp sanatı bulunduğu gibi *hecr*, *kaygu*, *muzdarip*, *yırak* kelimelerinin de bir arada kullanılması aynı sanatın bir tezahürüdür.

2. Karşıdan beni istemeye gelen her kim çıkarsa, gönlümün gözü yollarda kalır ve seni delicesine yâd eder (gönlüm senden başkasını görmez).

Âşığın gözü sevgiliden başka hiçbir nesneyi algılayamaz. O bütün benliği ile sevgiliye kurgulanmış olup, onun dışındaki dünyadan habersiz yaşamaktadır. Kays'ı “Mecnûn” eden işte bu delicesine sevgidir. Zaten bu sevgi olmasa âşığın sahte âşıklardan bir farkı kalmaz. O aşkında sadıktır. Kendisine sevgiliden başka ne teklif edilirse edilsin, âşık için bir anlamı yoktur.

Bâki'nin “*Kânûnî Mersiyesi*”nde,

“*Gül hasretinle yollara tutsun kulağını
Nergis gibi kıyamete dek çeksün intizâr*”

şeklinde ifade ettiği gibi âşığın gönül gözü, sevgili ne zaman gelecek diye, gözünü yoldan ayırmamaktadır. Nasıl ki “*bülbül*”ün bütün nağmeleri “*gül*”ün üzerine ise âşığın beklentisi de yâr üzerinedir. Vuslat, er veya geç gerçekleşecektir. Bu konuda âşık, asla ümitsizliğe kapılmamak gerektiğini bilir.

3. Eğer cennet ve kevser havuzu bu dünyaya ait değilse, o zaman neden âşıkların taşı lâ'î ve incidendir?

Klasik Türk Edebiyatında kırmızı rengi itibariyle lâ'î, sevgilinin dudağına; bembeyaz inciler de dişlerine benzetilir. Âb-ı hayâta (ölümsüzlük suyuna) kavuşma ümidindeki âşık için bu suya kaynaklık eden sevgilinin dudağı ve dişleri bu açıdan çok önemlidir.

Söylentilere göre la'î madeni yerden beyaz renkte çıkarmış. Sonra onu kanlı taze çiğere batırıp güneşe koyarak kızartırlarmış. Fuzûlî'nin,

“*İntizâr ile taşı la'î kılıp reng verir
Rûzgâr ile suyu lü'lü-i galtân eyler*”

beytinde buna işaret edilmektedir.

La'î gibi dudaklar ile inci gibi dişler, gül yaprakları üzerindeki şebnem taneleri gibi sıralanmaktadır. Fuzûlî'nin,

“*La'î ü dürrü gösterir demâdem
Evrâk-ı gül içre 'ıkd-ı şebnem*”

dizeleri bunu ifade etmektedir.

La'î, renk açısından mecazî anlamda “*şarap*” yerine de kullanılmaktadır. Şair işte bu ilgileri göz önünde bulundurup âşıkların bu dünyada peşinden

koştukları şarapla cennetteki “*kevser şarabı*” arasında ilgi kurarak cennet ve kevser havuzunun bu dünyada mı öbür dünyada mı olduğunu sorgulamaktadır. Suyun içerisinde yüzen balıkların sırtlarındaki pulların suda inci gibi yansımalarını da istiridye içerisinde kendini gösteren birer inci gibi algılamaktadır. Aslında şair, tecahül-i ârif sanatının inceliklerinden yararlanarak sebebini bildiği bir konuyu bilmiyormuş gibi göstermeye çalışmaktadır.

4. Su içinde körpe balıklar her tarafta çırpındıkça sanki çelik üzerinde ayna gibi (parlak) dalgalar oluştu.

Şair bu beyitte, suyun içerisinde yüzen balıkları tasvir ederken, çelik ve aynanın yansıtma özelliğinden yararlanmaktadır. Bir önceki beyitte de ifade ettiğimiz gibi su içerisinde çırpınarak yüzen balıkların sırtındaki pulları, sanki güneş ışığını yansıtan parlak çelik gibi, ayna tarzında dalgalar oluşturmaktadır. Şair gözlemlerini yansıtırken bu yönüyle balıkları çeliğe ve aynaya benzetmektedir. Bu beyitte ayrıca suların dalgalanmasının sebebini de körpe balıkların su içerisindeki çırpınışları sebebine bağlamaktadır. Yine bir tecahül-i ârif ya da hüsn-i talil sanatının güzel bir örneğini sergilemektedir.

5. Arıktaki su sesi meğer gülerken çıkan ses gibiymiş. O gülme ile su, (sanki) kendinden geçti.

Gülmek, mutluluğun bir yansıması olduğu kadar su sesi de insana huzur vermektedir. Şair her iki sesi bu yönüyle birbirine benzetirken arkta akan suyun çıkardığı bu sesi, suyun mutluluktan kendinden geçtiği bir anda çıkardığı sesmiş gibi göstermiş; böylece su, teşhis sanatıyla kişileştirilmiştir. İçerisinde balığı saklayan sudan daha mutlu ne olabilir? Aşığın sevgiliye kavuşması gibi balıkla su da birbirine kavuşmuş, vuslata ermiştir. Beyitte, ün, külmek, sada, ferağ olmak kelimeleri bir tenasüp sanatı oluşturmaktadır.

6. Dünyanın suyu zehir, balığı da hançer oldu. O hançer ile zehirden ne hayat ümidi beklenir ki?

Kâinata her nesne mutlu mesut yaşarken âşık (şair) için dünyanın suyu zehir, balıkları da âşığa birbiri ardınca inen hançer olmuştur. Dünya, âşık için bir mihnet ve sıkıntı kaynağıdır. Her anında hayattan yediği tokatla mutlu olması mümkün görünmemektedir. Oysa onun da herkes gibi beklentileri vardır. Her anı zehir gibi olan bir ömür içerisinde, denizdeki balıklar gibi sonsuz sayıda hançerin, yani sıkıntı ve üzüntülerin darbelerine maruz kalmaktadır.

7. Nevayî gözünü havuz, kirpiğini balık kıldı. Onu bu kaygıdan kurtarmak için göz sevgilinin bu tarafa gelmesini beklemektedir.

Bu beyitte, balığa benzetilen kirpiklerin sıralandığı göz kapaklarının açılıp kapanma hareketi, sanki bu balıkları avlamak isteğinden kaynaklanıyormuş gibi gösterilmektedir. Bu haliyle bir hüsn-i talil sanatından bahsetmek mümkündür. Sürekli ağlamaklı olan gözden akan yaşlar bir havuz oluştururken, her biri birer sıkıntıyı sembolize eden kirpikleri de bu havuzun balıklarından başka bir şey değildir. Sürekli açılıp kapanan göz kapakları da şaire olan mer-

hametinden dolayı âdeta bu balıkları avlamaya çalışmaktadır. Avlanan her bir balık şairi bir sıkıntıdan kurtarmış olacaktır.

358. Gazel: (Cirit oyununun tasviri)

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

*Semend-i nâz üze ol çâbü-k-i belâğa bakıng
Peri başıda melek perridin otağa bakıng*

*Niçük ki kavş-ı kuzağ devri mihr 'aksi irür
Tapıp ham ignidin eylengen ikki bâğa bakıng*

3. *Sadağı cânibi kim ilgige sinân tutmuş
Yüz oğ yılanı vü bir kıtil ejdehâğa bakıng*

*Eger oğ u sinân urmağın inanmasangız
Açıp tenimni 'adeddin füzün yarağa bakıng*

*Bu şekl birle cihân bozmağı yakın ger imes
Ulusta her şaraf âşüb u ibtilâğa bakıng*

6. *Bu bâğ güllerini yirge saçmayın koymas
Hâzân yilini körüng çarh-ı bi-vefâğa bakıng*

*Nevâyî öldi cihân ehlidin nevâ tapmay
Ni boldı bir nazâr ol zâr-ı bi-nevâğa bakıng*

1. Nazın, gösterişli atı üzerindeki bela kıvraklığına bakın. Peri başındaki melek kanadından yapılmış otağa bakın.

Şair bu dizelerle başlayan gazelinde sevgilinin güzellik unsurlarını kullanarak savaş alanının tasvirini yaratıyor ve zihnimize bir imgeler dünyası canlandırıyor. İslam dini çerçevesinde resim sanatının, figürlerin, çizimin ve tasvirlerin hoş karşılanmaması durumu beraberinde şiir ve edebiyat dahilinde söz sanatlarının oluşmasına, bir anlamda sözlerle zihinlerde çeşitli şekiller canlandırılıp hayali imgeler dünyaları kurulmasına zemin hazırlamıştır. Sevgilinin nazlı ve gösterişli bir ata benzetildiği ilk beyitte âşığın belaya müptela oluşuna ve sevgilinin sürekli bela gösteren bir konumda olduğuna dikkat çekiliyor. Divan şiiri dünyasında alışageldiğimiz bu benzetme ve söz oyunları hayali bir sevgili-âşık dünyasını tüm çarpıcı yönleriyle gözler önüne seriyor. Savaş meydanlarında kurulan padişah çadırı olan otağ melek kanadından yapılmış şekilde tasvir edilerek efsunlu, estetik duygulara hitap eden, ince ayarlanmış bir hayal perdesi kuruluyor.

2. “Nasıl ki, gökkuşağının dönüşü güneşin yansımadır; sevgiliyi bulup (aynı güneşin gökkuşağı halinde yansımaya benzeyen) onun iki omzundan salınan örgü bağlarına bakın.

Burada şair, kavş-ı güzah ve devr-i mihr arasındaki ilişkiyi sevgilinin omzundan salınan saç örüklerine benzeterek başarılı bir teşbih sanatı oluşturuyor. Gökkuşağının yağmurdan sonra bulutların arasından yansıyan ışıkların vücuda getirdiği bir tabiat hadisesi olması durumuna gönderme yapılıyor. Sevgilinin arkasında zuhur eden saç örüklerinin, yağmurdan sonra güneşin

yansımasıyla ortaya çıkan rengarenk gökkuşağı bağları olması durumuyla irtibat kurularak zarif bir benzetme ilişkisi vücuda getiriliyor.

3. Sadağı tarafında eline mızrak tutmuş, yüz ok yılanına ve katil ejderhaya bakın.

Şair bu beyitte de sevgiliyi savaş alanında kullanılan malzemelerle tasvir ediyor. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan saçlar, kirpikler, bakışlar ejderha ve yılan figürlerine benzetilerek metaforik bir düzlemde ifade ediliyor. Şair ayrıca sadak aletinin şekline hayali olarak atıfta bulunarak zihinlerde içi oklarla dolu bir sadak sureti canlandırıp sevgilinin gözlerinin şekili boyutunu söz sanatlarıyla ifade ediyor. Sevgilinin saçları ejderhaya, kirpikleri oka benzetilirken adeta bir savaş sahnesi çiziliyor.

4. “Eger ok ve mızrak darbelerine inanmazsanız tenimi açıp sayılamayacak kadar çok olan yarama bakın.”

Şair burada sevgilinin attığı oklar ve gösterdiği ince zulümler karşısında çaresizliğini; ok ve mızrak darbeleriyle ağır yaralanmış halde olduğunu belirtiyor. Vücudunun her bölgesinde sayılamayacak derecede yaralar bulunduğunu tasvir ederek yine bir mizansen anlatım kurgulama yoluna gidiyor. Divan şiirinde sıklıkla karşılaştığımız gönlü yaralı, vücudu paramparça, delik deşik âşık imajı bu beyitlerde yineleniyor.

5. “Bu şekilde hareketle (sevgilinin silahlarını kuşanmış haliyle) cihanı bozguna uğratması yakındır. Eğer bozguna uğratma durumu gerçekleşmezse ulus içindeki âşık ve müptelalara bakın.”

Burada sevgilinin sahip olduğu güçlü silahlarla âşıkları ve müptelaları bozguna uğratmasının çok yakın olduğu, hatta ulus içinde sağlam kimsenin kalmayacağı ifade ediliyor. Sevgili figürünün; âşığı yerden yere vuran, ordularıyla onu bozguna uğratan, her türlü silah ve teçhizat sahibi bir yapıda olması, bütün dünyayı, bütün müptelaları, bütün âşıkları rahatlıkla bozguna uğratabilecek kapasite ve güçte olması durumu tasvir ediliyor.

6. “Bu bağ güllerini yere saçmadan bırakmaz, hazan yelini görün, vefasız feleğe bakın.”

Burada şair feleği şiddetle esen âsi bir rüzgâra benzetiyor. Nasıl ki, rüzgâr önüne gelen her şeyi vefasızca fırlatıp atarsa, sevgili de karşısına çıkan bütün âşıkları gözlerinin yaşına bakmadan vurup geçiyor. Bir diğer açıdan düşünüldüğünde, sevgilinin sahip olduğu güzelliğin, donanımın, güç ve kudretin gelip geçici olduğu anlamı sezdiriliyor. Çünkü felek vefasız, bağ güllerini yere saçmadan bırakmayan, hazan yelleri estiren ve her şeyi savuran olması durumuyla izah ediliyor.

7. “Nevâyi cihan ehlinden hiç neva bulmadan öldü, ona nasıl bir nazar kılındı ki, sessiz sessiz ağlamasına bakın.”

Şair burada kendisinden bahsederek cihandan hiçbir ses seda yardım görmeden öldüğünü, yani bu yalan dünyadan nasibini alamadan göçüp gittiğini, aradığını bulamadan ömrünün bittiğini ifade ediyor. Dünyanın faniliğinden,

hayatın faydasızca gelip geçişinden, cihan ehlinden her kişinin yalnız kendi derdiyle meşgul olup diğer insanlara karşı sessiz ve ilgisiz, umursamaz yaklaşımlarından dem vurup şikâyetini dile getirirken için için ağlayan bir Nevâyî imajı çiziyor. Bu şiir Çağatay Edebiyatı'ndaki en güzel ve orijinal örneklerdendir.

187. Gazel: (Bu gazelde bir terkip var)

-- + / + --- / -- + / + ---

*Tâ turrası târında her sarı tügünlerdür
Za'f içre süngelerdin cism üzre boğunlardur*

*Deryâ vü bulut irmes kim eşk ile âhımdın
Hem yir yüzide küller hem kökte tütünlerdür*

3. *Şek yoğ ki yarutğay-sın külbem dağı zulmetni
Hecringde manga ey ay bilseng ki ni tünlerdür*

*Âvâre vü ser-gerdân 'ışk ehliğa bak her yan
Kim vâdi-i derd içre ni nev' koyunlardur*

*Börk ornığa baş iltür naqd ornığa cân alur
Etfâl-ı gamıng içre bes turfe oyunlardur*

6. *Cismimde tügenlerni 'ayb eyleme ey zâhid
Kim şabr iligi tikken hırkamğa yurunlardur*

*İçkende Nevâyî mey deyr ehliğa süz olmuş
Salğul kulağ ey nâşih ol yan ki ni ünlerdür*

1- Kâküllerinin kâküllerinin karanlığında her taraf düğümlerdir. Bu düğümler zayıf haldeki vücudum üzerinde oluşmuş boğumlardır.

ta: büküm kat, turra: kakül, alın saçı, târ: karanlık, saç, za'f: zayıflık, düşkünlük.

2- Yüzünde oluşmuş küller (göller) ve gökyüzünde oluşmuş dumanlar aslında deniz ve bulut olmayıp gözyaşı ve âhımın yansımalarından oluşmuştur.

3- Kulübemin karanlığını aydınlatacağına şüphem yok. Ey ay yüzlü ayrılığında bu (karanlık) ne kadar çok karanlıktır, bunu bir bilsen!

4- Her taraftaki avâre ve şaşkın olan aşk düşkünlerine bak, bunların dert vadisi içinde ne türlü koyunlar olduğunu gör.

5- Börk yerine baş, servet yerine can alır, bu durum gamın çocukları için artık yeni oyunlardır.

6- Ey zahit, cismimdeki dikenleri kınama! Zira bunlar, hırkama sabır iligi diken iğnelerdir.

7- Nevayî'nin mey içmesi dünya sakinlerine yakıcı olmuş. Ey nasihat veren! Kulak ver, her yan inilti ile doludur.

238. Gazel: (Sultan Hüseyin Baykara'ya arz ile ilgili yazılmıştır sadedir)

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

*Könglüm içre derd ü gam evvelğularğa oğşamas
Kim ol aynıng hecri hem evvelğularğa oğşamas*

*Ni sitem kim kılsa rağmı mahfi irdi zımnuda
İmdi kılsa her sitem evvelgılarğa oğşamam*

3 *Dimengiz Şirîn ü Leylî ança bar hüsn içre kim
Hübülükda ol şanem evvelgılarğa oğşamam*

*Cevridin irdi elemeler imdi tutmuş özge yâr
Ölmüşem kim bu elem evvelgılarğa oğşamam*

*‘İşk ara Ferhâd u Mecnûn’ğa oğşatmas mini
Kim bu rüsvâ-yı verem evvelgılarğa oğşamam*

6. *Küyünün ihrâmudın könglümni men’ itmeng yana
Kim anga ‘azm-ı harem evvelgılarğa oğşamam*

*Ey Nevâyî kılma Cemşid ü Feridün vaşfi kim
Şâh-ı Gâzî’ğa kerem evvelgılarğa oğşamam*

1- Gönlümün içinde gam ve dert evvelkilere benzemez ki, o ayın ayrılığı evvelkilere benzemez.

2- Ne sitem ki, kılsa rahmeti gizliydi, maksatlıydı, şimdi her sitemi evvelkilere benzemez.

3- Şirin ve Leyla öylece güzellik içinde var demeyiniz, o put güzellikte evvelkilere benzemez.

4- Elemeler eziyetinden idi, şimdi tutmuş başka yar, ölmüşüm ki bu elem evvelkilere benzemez.

5- Aşk içinde Ferhat ve Mecnun’a beni benzetmez, bu verem rezilliği evvelkilere benzemez.

6- Köyünün örtüsünden gönlümü men etmeyin ki, ona ziyarete yönelmek evvelkilere benzemez.

7- Ey Nevayî, Cemşit ve Feridun vasıflarını söyleme, Gazi Şah Kerem’de evvelkilere benzemez.

259. Gazel: (İçinde bir terkip var)

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

*Köydüm ü taptım köngülni otka salgandın bu iş
Yâ köngüldindür manga yâ könglüm alğandın bu iş*

*Vâde-i mihr itting âhır her ni il kılsa hayâl
Kilgey ammâ kilmegeysin ‘ahdı yalğandın bu iş*

3 *Andın ayru olmayın körgende cân kıldım fidâ
Kılmangız tahsîn ki kılmış-min uyalğandın bu iş*

*Dip imiş köngli tola şekvem meyidin bolmuş âh
Çayda kilgey ol kibi köngli uşalğandın bu iş*

*Tilbe könglüm kaçsa sevdâ deştığa ‘ayb itmeijiz
Kıldı gam zindânı içre köp çapalğandın bu iş*

6 *Gerçi mühlik ‘işk ara tüşüm közümni hem oyung
Kim başımğa kildi köz her sarı salgandın bu iş*

*Ger Nevâyi hecr ara öltürdi özni ni 'aceb
Kıldı yârı vaşlıdın nevmîd kalğandın bu iş*

1- Yandım ve buldum, bu durum gönlü ateşe atmaktadır; bu iş ya gönül-
dendir veya gönül alandandır.

2- Sevgi vaat etmiştin, sonra her ne hayal ettiysen, gelecektin ama gelmi-
yorsun, yemini yalan olan bir iştir bu.

3- Ondan ayrı olmadığımı gördüğümde (ayrı olmamak için) canımı feda
kıldım; beni takdir etmeyiniz ki, bu iş utanmamdan dolayıdır.

4- Şevkimin şarabından gönlü dolsun dermiş; ah, gönlü utanandan bu iş
(bu davranış) nasıl gelecek?

5- Deli gönlüm sevda çölüne kaçsa ayıplamayınız. Gam zindanı içine çok
kapanmamdan dolayı bu iş oldu.

6- Gerçi öldürücü aşk arasına düştüm, hem gözümü oyun; göz her tarafa
baktığından dolayı bu iş başıma geldi.

7- Eğer Nevayî özünü ayrılık içinde öldürürse şaşmamak lazım. Sevgilinin
vuslatından ümit kalmadığından bu işler oldu.

456. Gazel: (Bu gazelde bir terkip vardır)

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. *Tamuğ otığa unap hecring otığa unaman
Başım barurğa cıdar-min firâkınga cıdaman*

Cehennem ateşine razı olup senin ayrılığının ateşine razı olmam. Başımı
vermeğe razı olurum, ayrılığına razı olmam.

2. *Belâ başımğa besî kildi koymadı 'ışkıng
Kim imdi anı yok irse bular bilen ki saman*

Başıma bela çok geldi, bu aşkın bırakmadı. Bu belaları yok sayamazsınız,
bunlar benim zenginliğimdir.

3. *Ayağınga bu ki kılman nişâr cân nağdin
Hağâretdin uyalur-min ey bigim ayaman*

Can bedelini ayağının altına saçmam, (Can nakdinin değersiz olduğundan
dolayı) hakareten utanırım, ey beğim beni bu işi yapmaktan men et.

4. *Bu vehmdin ki bolur zañm bes letâfetdin
Ħayâl birle dağı lebleringe tiş kadaman*

Güzelliğinin verdiği zarar ziyandan dolayı korkudan dudaklarına diş batır-
mayı hayal bile edemem.

be's: (a,i) zarar zıyan, bes: yeter yetişir, tamam kafi çok. bess : dağıtma
yayma, (a.i).

5. *Körüp za'f mini töhmet itme cevrünge kim
Yadattı hecr mini yoksa cevidin yadaman*

Zayıf olan beni görüp eziyetine kabahat bulma, ben eziyetinden zayıflama-
dım, beni ayrılığın zayıflattı.

6. *Tükendim eyle firâkıngda kim cigerde firâk
Dimeng ki vaşl neşâtın körege hem yaraman*

Ayrılığında öyle tükendim ki ciğerde ayrılık dolu. Vuslat neşesini görünce iyileşirsin demeyin.

7. *Lebing cevâbüğa kim vâ'de kıldı yangsız-min
Yoğ irse 'ömr-i ebed müjdeside aldaraman*

Dudağının cevabına mühlet verdi, ancak bu cevap olumlu değilse ebedi ömür müjdesine bile aldırmam (razı olmam).

8. *Mini kişi dimeşe il melül niçün olay
Kişi hişâbıda min hem özümni çün sanaman*

İl beni insan demese niçin usanmış, bezmiş olayım. Çünkü insanlık hesabında benim itibarım yoktur.

9. *Nevâyi'ya sanğa körmen revâ anıng vaşlın
Kim asru yahşıdır ol dil-rübâ sin asru yaman*

Nevayî, o sevgilinin vuslatını sana reva görmem. Çünkü o sevgili çok iyidir, sen ise çok kötüsün..

647. Gazel: (Bu gazelde iki terkip var)

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

*'Işk ara hâlimğa bir hem-dem terahhum kılmağı
Yâr hâlim bilmedi ger bildi közge ilmedi*

Aşk içindeki halime bir arkadaş hiç merhamet etmedi.(ilgilenmedi). Yar halimi bilmedi veya bildi de görmemezlikten geldi.

*Tâ ol ay ağıyâr ile nüş eyledi câm-ı visâl
Kaysı hicrân nişi kim bağırum ara sançılmağı*

Ol ay düşman ile kavuşma kadehini içti, hangi ayrılık oku ki bağırum içine batmadı

3 *Ni 'aceb ger bilmesem hâlimni bu ğamdın ki yâr
Ölgeli tenim ğam-ı 'ışkıda hâlim bilmedi.*

Eğer bu gamdan dolayı halimi bilmesem şaşırmanız, sevgili tenimin aşkının gamında ölmekte olduğunu bilmedi.

*Ğan yaşımınğ ser-güzeştin kim yaşursa imdi kim
Ğalmağı yir kim bu rengin mâcerâ ayılmağı*

Kan(lı) yaşımın macerasını gizlese -ki bu mümkün değil- çünkü bu renkli, parlak maceranın söylenmediği yer kalmadı.

*Hûsn bâğıdın vefâ verdi tevağku' kılmağız
Kim bu gül-şen gülbünide beyle gül açılmağı*

Sevgili güzellik bağından vefa verdi diye beklemeyiniz. Çünkü bu gül bahçesinin güllerinde böyle bir gülün açıldığı görülmedi.

*İşkım ihfâsını veh kim kılmadım hergiz hayâl
Tâ ol aynınğ hüsni dik 'âlem ara yayılmadı*

Aşkımın gizlenmesini hiçbir zaman hayal etmedim. O ayın güzelliğinin bütün âleme yayılmasından sonra ben aşkımın gizlenmesini hiçbir zaman hayal etmedim.

*Ey Nevâyî sindin ot u su aradur hâlk kim
Yağmadı eşking suyu tâ âh okı çaçılmadı*

Ey Nevayî, halk senden dolayı ateş ve su ovasında gibidir; hâlbuki gözyaşının suyu yağmadı, ah oku da saplanmadı.

Sonuç

Türk Dil Kurumu ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün Türkiye Türkçesi transkripsiyon alfabesi ile yayımladığı Nevayî'nin bütün eserlerinin dil bilgisi dizinleri yapılarak bir araya getirilmeli ve kelime dünyası tespit edilmelidir. Bu eserlerin cümle yapısı da (sentaks) incelenmelidir. Eserlerin morfolojik dizinleri ile sentaks yapılarını Kuzey Türkçesi ve Türkiye Türkçesi eserleri ile karşılaştıran mukayeseli dil çalışmaları yapılmalıdır.

Bugün dünya üzerinde yedi bağımsız Türk Devleti, onlarca özerk ve yarı özerk Türk toplulukları halinde yaklaşık on iki milyon kilometre karelik bir alanda, üç yüz-üç yüz elli milyon civarında bir nüfusa sahip Türk Milleti'nin dil, kültür ve ekonomik bakımdan bütünleşmesi için birbirlerini anlamaya yönelik çalışmalar yapılması son derece önemlidir. Türk topluluklarının dil ve edebiyatlarıyla büyük yazar ve şairlerini birbirlerine tanıttacak çalışmalar, tanıma ve anlamanın, kaynaşmanın en önemli şartıdır.

Kaynaklar

KARAÖRS, M. Metin: *Ali Şîr Nevayî, Nevâdirü'ş-Şebâb*, TDK Yay., 2. Baskı, Ankara 2016.

_____ : "Ali Şîr Nevayî", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1991, 2. defa: I-II-III *İstiklal Gazetesi*, S. 59, 60, 62, Haziran, Kayseri, Temmuz Eylül 2009.

_____ : "Ali Şîr Nevayî'nin İkinci Divanı Nevâdirü'ş-Şebâb", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5, Kayseri 1994.

_____ : "Ali Şîr Nevayî'nin İkinci Divanı Nevâdirü'ş-Şebâb", *Ali Şîr Nevayî'yi Anma Toplantısı ve Dil Bayramı Etkinlikleri*, 24-26 Eylül 2001 Ankara, *Bildiriler*, TDK, Ankara 2004.

_____ : "Türk Cumhuriyetlerinde Ortak Bir Yazı Diline Doğru", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 88, İstanbul 1994.

_____ : "Aşık Paşa ve Ali Şîr Nevayî'de Türkçe Sevgisi ve Türkçenin Gücü", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 190, İstanbul 2011.

LEVENT, Agah Sırrı: "Ali Şîr Nevayî", *Divanlar*, II. Cilt.

İŞITMAN, Rafet: *Muhâkemetü'l-Lugateyn*, TDK Neşri, Ankara 1941.

BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema: *Muhâkemetü'l-Lugateyn*, TDK Neşri, Ankara 1996.

Hutbe-i Devâvîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3999 numaralı yazmanın 21b-29 a sayfalarının kenarlarına yazılmış.

Nevâyi Külliyyaları: 1. Topkapı Sarayı Revân Kitaplığı, Nu: 808, (NŞ. 482b-539a arasında); 2. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, Nu: 4056, (NŞ. 471b-529b arasında); 3. Paris Bibl. Not. Suppl. Turc. Nu: 316-317, (NŞ. 75b-138 arasında).

Devâvîn Yazmaları: 1. Süleymaniye Fatih Kitaplığı, Nu: 3886; 2. Topkapı Revan Nu: 805; 3. İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Nu: 5452; 4. İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Nu: 2001. Bunlardan başka külliyyat ve devâvîn nüshaları da vardır.